REDERIJKERSLEVEN TE GOUDA IN DE ZESTIENDE EN DE ZEVENTIENDE EEUW

De Goudse rederijkerskamer *De Goudsbloem* met de zinspreuk „Wt jonste begrepen" behoort tot de oudste Noord-Nederlandse Kamers. Dat de oprichting reeds in 1437 plaats gehad zou hebben, blijkt uit geen enkel dokument, en berust slechts op overlevering. Voor de zestiende eeuw zijn er stellige bewijzen dat de Kamer ijverig deelnam aan het rederijkersleven. Sinds lang was b.v. bekend dat de Gouwenaars in 1561 deelnamen aan het bekende landjuweel van Noord-Nederlandse kamers te Rotterdam, in hetzelfde jaar dat de Zuid-Nederlanders het luisterrijke feest te Antwerpen vierden. In het Haarlemse archief vond Dr. J. van Vloten echter een aanwijzing, dat de Goudse kamer zelf in 1546 reeds een rederijkerswedstrijd georganiseerd heeft [1]). Burgemeesteren van Haarlem schonken toen een som van twaalf pond aan de „oude Camere van Rhetorica", d.w.z. „Trou moet Blijcken": „tot hulp ende assistentie van sekere onkosten, die zylieden hadden, soe int reysen als int maecken van sekere preparementen, omme metten anderen Cameren van Hollant, op Sint Aelbertsdage te wesen ende te spelen ter Goude omme aldaer tot eere deser stede prijs te gecrijgen."

Omtrent deze wedstrijd en de deelnemende kamers is ons niets bekend: de Goudse archieven schijnen er geen melding van te maken. De opgevoerde spelen, de voorgedragen refereinen werden niet gedrukt: dat was trouwens in de zestiende eeuw geen gewoonte. Mogelijk is er toch één spel in handschrift bewaard gebleven. In de rijke verzameling van *Trou moet Blijcken,* die ik enige jaren geleden onderzocht, komt namelijk een Haarlems spel voor, dat blijkbaar voor een wedstrijd geschreven is. De titel luidt: *Een spel van sinnen op een Questie wie haer hier in 's werelts foreest op den toecomende troost verlaten aldermeest* [2]).

Aan het slot van dit spel worden de leden van de uitnodigende kamer toegesproken:

> Ghy *goutbloemkens* laat u hier mee genoegen!
> Veel lopender om prijs — so Paulus seyt net —
> maar één machse winnen. Hier al op let:
> die ist, die syn gelooff tot suyverheyt voecht...

Als mijn onderstelling juist is, dat dit spel bestemd geweest is voor de Goudse wedstrijd van 1546, dan weten we tegelijk, wat het onderwerp geweest is van alle spelen. Gelijk bekend is, stelde de uitnodigende kamer de „questie", die in de „sinnespelen" op allegorische wijze toegelicht en beantwoord moest worden, en die meestal een godsdienstig onderwerp betrof.

Tegen het einde van de zestiende eeuw trad de Goudse kamer nog op als deelnemer aan een bekend landjuweel te Leiden, in 1596. In een verslag van dit feest, onder de titel *Den Lusthof van Rhetorica* gedrukt, en opgedragen aan de Magistraat, zijn de spelen, jammer genoeg, niet afgedrukt „om de excessyve costen", en omdat het meest al Spelen zijn geweest, die meer gespeelt zijn en uwer E. eensdeels (so wy meynen) bekent." Wel wordt medegedeeld, welke personages in de „cluyt", door de Gouwenaars vertoond, optraden, namelijk: Laure, als een Jager; Staetse, zijn wijf, als een Boerinne; Doctoir Loringquack, als een Doctor; Fleure, als een Jager, en Meester Gerijt Cladsalver, als een Barbier.

Voor ons doel is veel belangrijker een wedstrijd die in hetzelfde jaar te Zandvoort georganiseerd werd, ter aanbeveling van een loterij. Daarbij was een Goudse rederijker, Rijssaert van Spiere, een van de winnaars. Kenden wij alleen dit feit, dan zou ons dit maar matig interesseren. Maar het opgevoerde spel, met nog twee andere van dezelfde auteur, verscheen in 1616 te Gouda in druk, met de titel: *Drie Nieu Spelen van Sinnen ghestelt op trouwe gaerde/ Door Rijssaert van Spiere van Oudenaerde* [3]). Hierdoor krijgen we dus een kijkje in het Goudse toneelleven van die dagen, want wij mogen wel aannemen dat deze spelen ook in de eigen kamer opgevoerd zijn.

Over de schrijver is ons niet meer bekend dan wat hij ons zelf meedeelt. Hij behoort tot de vele emigranten uit Zuid-Nederland, die in het Noorden een nieuw bestaan vonden. Zijn geboorteplaats is Oudenaerde. Onder het tweede en derde spel staat: „Gecomponeert door Rijckaert van Spiere, Filius Ioris van Oudenaerde", met zijn zinspreuk „Wordt rijck in Godt". Deze zinspreuk zou er dus op wijzen dat zijn eigenlijke voornaam Rijckert was, maar elders staat duidelijk Rijssaert. Zijn spelen zijn:

> Binnen der Goude in Hollandt gecomponeert,
> Daer ick meer dan dertich jaar hebbe geresideert.

Hij was dus in een zo lange periode wel ingeburgerd in zijn nieuwe woonplaats.

Een uitvoerige beschouwing over de drie spelen zou de grenzen van deze bijdrage te buiten gaan. Wij bepalen ons tot een beknopt overzicht. Voorop gaat een *Spel van Sinne vanden Christelijcken Ridder,* een dramatisering van Epheze VI, 13, uitvoerig allegorisch bewerkt. Er treden niet minder dan vijftien „personagiën" op, waaronder ook de bekende „sinnekens", hier genaamd: „'s Werelts Beminder" en „De Werelt, een schoon Vrouwe Personage". Dat „T menschelijck Geslacht" verdorven is, blijkt uit de voorstelling als „een oudt Man, springhende op crucken".

Het Protestantse karakter van het spel komt uit, doordat „Valsche Leere" gekleed is als „een Moninck". De Christelijke Ridder wordt belaagd door de Duyvel, die in een zetel zit „met een rolle daer in gheschreven staet „Vervloeckinge", en die zijn trawanten samenroept. Van alle kanten belaagd, moet de Ridder, al heeft hij de zonde overwonnen, ten slotte het slachtoffer worden van de Dood. Maar dan komen uit Gods troon Geloof, Hoop en Liefde met een palmtak en een wit kleed. Ten slotte wordt de duivel gebonden. Het gehele stuk, dat niet minder dan 2422 regulen telt, noemt de auteur „mijn eerste spel".

Uit het voorafgaande blijkt al iets omtrent kostuum en toneelaankleding. Belangrijker is, dat aan het begin de gehele „Ordonnantie van 't Toneel" aangegeven staat, die onmiddellijk herinnert aan die van het overoude misteriespel, waar op een breed platform in het midden de taferelen op aarde geplaatst waren: links de hemel (een kerkportaal als ingang) en rechts de hel (een geopende drakenmuil). Het Goudse toneel waarop dit stuk vertoond zal zijn, gaf te zien:

1°. Aan de hooghe zijde 's Hemels Throon;
2°. Daer aen volghende 't Dal van Weene (d.i. tranendal);
3°. Daer na 's Werelts Pryeel (d.i. lusthof);
4°. Ende aen de laghe zijde den Throon der Hellen.

Het tweede spel is iets korter, nl. 1622 regulen.

De titel luidt: *Spel van Sinne, ghenomen uyt het twaelfde Capittel Apocalipsis 12, vers 1.*

Weer treden 15 personen op, behalve Johannes, Christus en de Duyvel alle in de bekende allegorische vorm. Als sinnekens treden nu op: Ketterije en Tyrannije. De inrichting van het toneel vertoont grote overeenkomst met die van het voorafgaande spel: alleen is het toneel nu in vijf delen gesplitst, n.l.:

1°. Op de hooghe zijde Godts Rijck;
2°. Daer aen 't Pathmos;
3°. Jerusalem;
4°. Daer aen Roma;
5°. Op de laghe zijde der Hellen afgront.

Of de plaatsen op aarde aangeduid zullen zijn door een bordje of „rolle", dan wel door een of ander décor-stuk, valt hieruit niet op te maken.

Iets langer willen wij stilstaan bij het derde spel, het *Spel van Sinne van de Loterije van Santvoort*, zijn derde werk, waarmee hij Anno 1596 voor zijn Kamer een prijs, wellicht de hoofdprijs, een zilveren schip, veroverde, blijkens de aanhef:

> De Goutsbloem ter Gou hadd' dit Spell versonnen/ snel
> Daer sy 't silveren Schip mede heeft gewonnen/ wel.

Hoofdpersoon in dit stuk is Den Rijcken, die tot milddadigheid overgehaald moet worden. Twee sinnekens: „Gierigh, een Man" en „Vreck, een Wijf", stoken hem op. Ze klagen er over dat het te bar wordt met al die „caerten", d.w.z. uitnodigingen voor rederijkerswedstrijden, deels tot steun van loterijen:

> Men sal haest de Caerten over ander huys tellen!
> Ick souder om swellen! Dies my 't verstant stoort.
> Eerst Rotterdam; doe quam ons de Leydtsche quellen.
> Dees Duyvelsche Caerten men schier in elck Lant spoort.

Waarop *Gierigh* smalend invalt:

> Wat roert ons de Loterije van Santvoort
> Die plompe visschers!...

Aan het einde komt Den Rijcken tot inkeer.

Met dit sobere gegeven zou moeielijk een stuk van 1066 regulen samen te stellen zijn, als niet tal van andere personages optraden: de Wet met Twee Propheten, Twee desolate (d.w.z. armen van Zandvoort); Waerheydt, Gehoorsaemheydt en Barmhartigheydt; Menigh goet hert en Blymoedighen ghever, en ten slotte Jesus met twee Enghelen.

Weer worden wij ingelicht omtrent de Ordonnantie des Toneels. Daarin blijkt de schrijver behoudend te zijn, want opnieuw treffen wij dezelfde indeling aan, met enige variatie in het middenvak, n.l.:

Op de hooghe zyde 's Hemels verjolysen (d.i. vreugde).
Daer aen volgende Jerusalem.
Daer aan Santvoort.

Daer aen 't Hof van den rijcken.
Op de leeghe zyde 't Helsch afgrijsen (d.i. ellende).

Bovendien vernemen wij nu, welke opschriften boven de Hemel en de Hel aangebracht moeten worden:

Desen tijtel sal gehecht staen aan 's Hemels verjolijsen, te weten:

Een barmhertigh oordeel sal over den genen gaen
Die hier barmhertigheyt sal hebben ghedaen.

Desen tijtel sal gehecht staen aen 't Helsch afgrijsen:

Hier leyt de gierighe Vreck vol van gequelle
Met den duyvel, en blaeckt vyerigh in de Helle.

Aan het einde van het spel wordt nog een Refereyn voorgedragen met een Liedeken „gepronuncieert en gesongen in 's Hemels Throon."

De lotgevallen en de werkzaamheden van De Goudsbloem in de zeventiende eeuw zijn slechts onvolledig bekend: de archieven van de Kamer — als ze ooit bestaan hebben — zijn al vroeg verloren geraakt. Al wat wij weten is afkomstig uit zijdelingse bronnen. Nieuwe gegevens heb ik daaraan niet toe te voegen. Ik vat dus samen wat reeds vroeger gepubliceerd is.

Toen Willem Kops in 1774 zijn *Schets eener geschiedenis der rederijkeren* samenstelde [4]), had hij zich gewend tot de heer H. Houtam, lid van de Goudsbloem, die „zijne gemaakte uittreksels uit de papieren der Stad" tot zijn beschikking stelde. Daaruit blijkt dat de rederijkers hun vergaderplaats hadden in „het zogenaamde Boterhuis", d.w.z. onder het Stadhuis, maar dat het stadsbestuur in 1614 „de Katharijne Kerk, thans onder den naam van Turfkerk bekend" ten gebruike gaf. Toen deze ongeschikt bleek, gelastte men den Broederen haar te verlaaten; hun tevens vergunnende een smeekschrift in te leveren om vergoeding van kamerhuur."

Dit dokument van 1615, op rijm gesteld, is bewaard gebleven, en door Kops volledig afgedrukt [5]). Zij vragen daarin

Eenich behulp met geldt, opdat ons mach geschien
Tot een borgers huys te huyren een camer bequaem,
Of een gelegen plaetsch, na UEe gebien,
Ons te wijzen, door jonst en Stads loflicke faem,
Opdat ons dan moogen weer veel constenaers eersaem,
Zoo burgers als naeburen, bezoucken zonder schroomen.
Laet doch dit ons minnelick verzouck UEe sijn angenaem,
En wij broeders altijt zijn tuwen dienst bereydt volcomen
Naer ons vermogen Cranck en Conste der *Goutsblomen.*

Wt Jonsten Begrepen.

Op de rand staat de goedgunstige beschikking, merkwaardigerwijze ook in twee rijmende regels, namelijk:

> Soo wanneer de Suppln van een goede Camer
> zullen wesen voorsyen,
> Soo sal men heur van Stadswegen uytreycken
> vyer en twintich gulden 's jaers tot subsidie
> van dyen.

Naast de Goudsbloem bestond in de zeventiende eeuw nog een tweede kamer, *De Balsembloem,* met de zinspreuk „In liefde vruchtbaar". Kops noemt dit een „Vlaamsche kamer" [6]), zonder nadere bewijzen. Ook het elders vermelde oprichtingsjaar staat niet vast. Dat Zuid-Nederlandse emigranten zich in een eigen kamer verenigd zouden hebben, is zeer goed mogelijk: dat was ook in andere Hollandse steden, in Haarlem en Leiden geschied. In 1633 heeft de Goudse Regering pogingen aangewend om de beide kamers ineen te smelten, maar vergeefs. „Waaraan dit haperde is mij niet gebleken," schrijft Kops. Eerst in 1642 werd door de twee gezelschappen „eene overeenkomst van vereeniging getroffen, die de 4de December door de Regering bekrachtigd werd" [7]).

Enige nadere bizonderheden troffen wij aan in een redevoering, die de „Rector der Latijnsche schoolen", G. C. C. Vatebender, in 1785 gehouden heeft, bij de heroprichting van de Goudsbloem [8]). Hij deelt mede dat de Katherijne kerk verlaten werd, omdat er geen schoorsteen was, en dat daarom „het hoekhuis van de Hoogstraat en Markt" betrokken werd. De stad verleende „onderstand in houtwaeren" voor het maken van een trap naar de Markt, „ten dienste hunner Vertooningen". Daarna, „voor omtrend een eeuw" (dus ± 1685) verkozen ze „hun tegenwoordig verblijf, 't welk echter thands tot dat einde ook tamelijk ongeschikt begint te worden, en eerlang niet meer dienen zal." Waar dit vierde verblijf gelegen heeft, is wellicht in het archief nog te vinden. In dezelfde rede (blz. 13) staat nog de mededeling:

„Meermaelen verzorgtten en verkreegen zij vrijheid van stichtelijke Speelen uit te voeren; dan op de Markt, dan in 't Almoeseniershuis ten voordeele der Armen, dan op de Schermschool dezer Stad, eene plaats mij thands onbekend."

Herhaaldelijk hebben de Goudse rederijkers de eer van hun stad opgehouden, wanneer ze uitgenodigd werden bij rederijkerswedstrijden op te treden: dat weten wij uit de stadsrekeningen, omdat daarbij telkens uit de stadskas subsidie verleend werd. In 1615

kregen ze zes guldens voor een „Intrede in 's Hertogenbosch; in 1616 verwierven ze te Vlaardingen de prijs voor het beste zingen; in 1620, toen tijdens het Bestand de Zuidergrenzen geopend waren, trokken ze naar Mechelen; in 1634 ging de reis naar Haarlem, met 6 gulden subsidie, in 1636 naar 's Gravenzande, met 12 gulden; in 1640 naar Zoetermeer, waar de Kamer *De Witte Meirbloem* „tegen den 2den van Bloeimaand, eene vraag, ter beantwoordinghe, had opgegeven" [9]). Daartoe werd zelfs 36 guldens uitgetrokken; De *Balsembloem* kreeg ook vergunning om derwaarts te reizen, maar zonder steun. In 1641 trokken weer de beide kamers naar Vlissingen om een vraag van de *Blauwe Accoleijen* te beantwoorden. Belangrijker is, dat in 1647 vergunning verleend werd om „tegen den 2den Pinksterdag de nabuuren te beschrijven, om des anderen daags, des avonds, de vraag te beantwoorden" [10]). Welke vraag dat geweest is, en welke kamers aan de wedstrijd deelgenomen hebben, wordt nergens vermeld.

Met dit laatste feit komen wij al tot de vraag wat ons bekend is omtrent de werkzaamheden in eigen kring en hun eigen vaardigheid in de „const van rethorijcke". In de eerste plaats is uit de Goudsbloem afkomstig een bundel *Refereynen,* in 1611 te Amsterdam gedrukt, ter beantwoording van de vraag: „Of in Christum te gelooven in aller menschen macht is, om naer haer believen te kiesen de Doot of 't Leven coen". De voorgeschiedenis wordt ons door Ds. K. D. J. Schotel in zijn *Geschiedenis der Rederijkers in Nederland* [11]) uitvoerig verteld, Blijkens de vroedschapsresolutiën van 1606 had de Kamer toen reeds verlof van de Magistraat gevraagd om, naar het voorbeeld van andere kamers, een eigen feest in te richten; dat was toen geweigerd. Het spelen was zelfs verboden, maar in 1609 werd dit verbod ingetrokken, en twee jaar later werd aan de Hollandse steden en dorpen een uitnodiging toegezonden om te Gouda aan een refereinwedstrijd deel te nemen. Volgens gewoonte was de „Caerte", wij zouden zeggen het prospectus, met vermelding van de opgaven en de prijzen, op rijm gesteld, waarschijnlijk door de factor van de Kamer. Deze rederijker, Michiel Vlack, is niet geheel onbekend. Hij had reeds enige jaren te voren enige „stichtelijcke Tafel- ende Bruyloftsliedekens" gedicht, „om de jeught met vreught de deught te leeren, op nieu Fransche maet ghestelt en gheschreven", en met de titel *Bruylofts-Bancket* gedrukt achter een bekend liedboek, de *Nieuwe Lusthof* [12]).

Wij laten nu eerst de tekst van de uitnodiging volgen:

CAERTE

Al dat Const bemint wort genoot int *Goudse* perck// hier
Met lieflijc bestier/ den eersten September voor tween/ na noen
Om dichtlijc beantwoorden met Rethorijcklick werck// hier
Een Vrage/ dus comt vrymoedich t'zy leeck of klerck// hier
Maer in vier vijfthienen wilt u ja of neen alleen// voen
Van thien en vijfthien te wercken wilt u algemeen// spoen
Segt met bewijs want men sal daer op nemen merck// hier.

Vrage (*Of in Christum te gelooven in aller menschen macht// is*
(*Om naer haer believen te kiesen de Doot of t' leven coen?*

Een schoonen Cop wint die int constichst bewijs best bedacht// is
Noch een Schael wiens werck daer naer van meeste cracht// is
Den derden een Croes/ dus laet u werck constich en net// zijn
Kiest noch oordelaers twee opdat opt prijsen goede acht// is
Noch om dat de Landen met verscheyden leeren besmet// zijn
Laet beclaeglick op een Reghel constich gheset// zijn.

Reghel *Sy Prediken alle in den Naem des Heeren.*

Ses Lepels t' ontfangen sal den best doenders niet belet// zijn
Met noch vier// dan noch twee salmen d'ander t'saem vereeren
Die na d'eerste maet/ redijt/ schimp/ noch blaem// useren
t'Gouts-bloemken soet// constich groet/// so ick roem// 't sal hem verweren.

Wie zou menen dat bij de beantwoording van deze vragen alleen rijmlust in het spel was, vergist zich: tijdens het Twaalfjarig Bestand trokken de geschillen over het geloof levendige belangstelling, ook in rederijkerskringen. Evenals in het begin van de reformatie in de Kamers voor en tegen Rome gepleit was, kwam nu de praedestinatie en al wat daarmee in verband stond, aan de orde.

Schotel [13]) schrijft daarover: „Hetgeen de geestelijken in hunne conferentiën en libellen betwistten, werd door haar op hare refereinfeesten beslist." „Zij waren," oordeelde het consistorie van Dordrecht, „meer kerkelijcke als wel poëtische bijeenkomsten." Men vroeg: „of Christus voor een yegelijck ofte alleen voor de wtvercoren was de doodt ingegaen?" „Of de verkiesinghe ende beroepinghe vast was?" „Of de kinderkijns der nyet vercorenen wel conden salich worden?" „Of een goede conscientie ter salicheyt nutte?" Niet zelden heerschte er groote verdeeldheid tusschen de broeders, en dan „gaven hunne bijeenkomsten meer ergernis als stichtelijcke recreatie."

Het is duidelijk dat de Goudse vragen tot partij kiezen leidden. De antwoorden werden niet — gelijk bij de spelen — door de

Kamers gegeven, maar individueel, ondertekend òf met een naam òf met een zinspreuk, soms met beide. In zeventien refereinen, elk van vier strofen, is de eerste vraag beantwoord, de twee laatste blijkbaar „buiten mededinging". Er staat boven: „Uyt liefden gemaeckt, ende is niet gepronuncieert". De andere zijn dus voorgedragen en door de jurie beoordeeld. Aan welke drie de prijzen toegekend zijn, wordt nergens vermeld. Wellicht de eerste drie? In elk geval behoort het eerste, onder de zinspreuk „Buycht den Rijs groen" tot de beste. Eenstemmigheid bestond allerminst: slechts zes antwoorden luiden in hoofdzaak bevestigend; elf ontkennend. De meerderheid meent dus, in Calvinistische zin, dat niet „ons verdienst of wercken", maar alleen de genade, als „Gods gave", de zaligheid bewerkt. Andere betogen daartegenover: „Ons heylicheyt is de wille ons Heeren. Hy wil niet dat daer een verloren blijft." De geest van het refrein komt meestal tot uiting in de „stock", d.i. de slotregel van de strofen, die soms, maar niet altijd ontleend is aan de tekst van de vraag.

Het eerste referein, met de „stock": „Maer alle goey gaven dalen van den Vader der lichten", geeft uiting aan de onrust over de geloofsverdeeldheid: „Den een is nu Geus, d'ander Martinus, de derde Papist, Libertijn, Menno, Bastiaen (d.i. Sebastiaan) Vranck, ja te veel om te noemen." Wij maeken malcander wijs veel blaewe bloemen, want elc meent dat hij 't Christen geloof heeft perfekt. En elck roept: „Hier is Christus! Daar is hij! Vliet voor 't verdoemen! Maer meest wt onverstant, want Christus int Evangeli sprect: Niemant mach tot my comen ten zy dat hem die Vader trect."

Meer nog dan de eerste vraag geeft de tweede aanleiding tot klachten over de geloofsverdeeldheid. Daarbij was de „stock" of de „reghel" voorgeschreven. Het aantal antwoorden, grotendeels van dezelfde dichters, is iets geringer, nl. veertien, waaronder weer twee „Uyt liefden gemaeckt, ende is niet gepronuncieert."

Treffend zijn de klachten en de bezorgdheid over de geloofsverdeeldheid, nu „elck die Schrift draeyt, als die Weerhaen doet met allen winden", nu Calvinus, Martinus, Menno en Swinglius, oock Sebastiaen Vranck" aanhang vinden (No. 2). Welsprekend is vaak reeds de aanhef:

> O eeuwighe claerheyt diet al doet verlichten
> Aensiet toch de Mensch, die u aenroept om consolacie
> Sent toch u stralen op ons arme wichten [14]).
>
> Nederlandt, Nederlandt! Ghy meught wel claghen
> Door dat ghy nu met diversche Leeren besmet zijt [15]).

My dunckt voorwaer, nu is den laetsten tijt aenboort
Daer Mattheus int vierentwintigste af heeft geschreven
Want men niet dan van oorloch en strijt hoort
En die ongerechticheyt is seer hooch verheven [16]).

O Heer! aensiet onsen tegenwoordigen noot groot
Daer in u volck nu tot deser tijt is,
Want men siet dat nu in 's Werelts conroot snoot
Veel secten rysen, waer door altijt strijt is [17]).

O Heer! Ick en weet my te wenden noch te draeyen! [18])

Hoe ellendich is nu het arm volck des Nederlants in noot! [19])

Daartussen klinkt dan telkens de alarmkreet: Wacht u voor die valsche Propheten!" [20])

Het ligt niet in onze bedoeling, de gehele bundel te ontleden of de afzonderlijke auteurs te karakteriseren: de namen en zinspreuken blijven bijna alle onbekend. Hoeveel Gouwenaars meegedongen hebben naar de prijzen, welke dorpen uit de naaste omgeving een aandeel geleverd hebben, blijft eveneens in het duister. Als geheel is deze verzameling van belang om ons in de geest van deze veelbewogen tijd te verplaatsen. Ten slotte laten wij nog een samenhangend fragment volgen uit het werk van dezelfde rederijker die wij ook hiervoor aanhaalden, en die mogelijk, als eerstgenoemde, de „ses lepels" gewonnen heeft, en wiens naam weldra voor den dag zal komen.

REFEREYN I (2e helft)

Och is dees tijt niet wel deerlijck te beclagen// nu
Datmen dus veelderley leeringhen hoort ghewagen// nu
Want elck wil de Schriftuere leyen metter hant
Nae sijn eyghen verstant
Dit doet veel menschen de Conscientie knaghen// nu
En loopen van d'een tot d'ander hun nearstich bevragen// nu
Om alsoo te onvlien den listighen bant
Vanden helschen vyant
Maer alle plantinghen die den Vader niet en heeft geplant
Sullen uytgheroeyt werden nae Christus oorconden
Men gheeft ons wel schoone woorden aen elcker cant
Maer alsmen den aert elckx bysonder gaet doorgronden
Soo en werter niet dan twist en tweedracht ghevonden
En soo weynich liefden dattet een Mensch mach deeren
En noch hoortmense stoutelijck spreken met haer monden
Sy prediken alle inden Naem des Heeren.

PRINCE

O opperste Prince die boven al verheven// is
Waer sal den Mensch henen die nu int leven// is
Comt ons arme Menschen te hulpe tot deser spatie
Met u milde gratie
Want twoort dat ons door Christum tot salicheyt ghegheven// is
Neemt den vyant die met nijdigheyt doordreven// is
Onder alle natie
O Godt by wien salmen nu nemen sijn conversatie
Want men vinter soo veel dat mens niet al en can noemen// rat
Ist niet wel te beclaghen dees groote blamatie
Dat uyt groot party d'een d'ander gaat verdoemen// plat
So datmen voortaen niet en weet hoemen// tpat
Sal vinden/ om te wandelen na Godts begeeren
Want partydich synde durven sy haer noch beroemen// dat
Sy prediken alle inden Naem des Heeren.

Buyght den Rijs groen.

In hetzelfde jaar werd nog werk gedrukt van een Goudse rederijker, Jacob Jacobsz. Van de Vennip, schoolmeester in het H. Geest-gasthuis te Gouda, nl. een esbatementspeelken van vier personagiën", toegevoegd aan zijn „Kort berecht van 't Tuchthuis" [21]). Het titelblad van dit boekje, waarvan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden wellicht het enige overgebleven exemplaar bezit, brengt al dadelijk een verrassing. Deze schoolmeester heeft als zinspreuk *Buycht Den Rijs Groen.* Het is dus dezelfde rederijker die wij juist te voren leerden kennen uit de reeds besproken refereinenbundel. Bovendien bestaat het boekje niet uit twee, maar uit drie gedeelten.

Het *Kort Berecht vant Tucht-huys Tot onderwijs, vermaninghe ende waerschouwinghe van alle onbedochte Joncheyt* is een rederijkersgedicht, bestaande uit 13 strofen van 11 regels, met het rijmschema ababbcbccdd, waarvan de elfde regel een spreekwoordelijke inhoud heeft. De dichter verkondigt de lof van de inrichting waaraan hij verbonden is: straffen en geselingen brengen zelden verbetering; geregeld werk is heilzaam voor allen die op het verkeerde pad geraakt zijn, al is het dan maar „raspen, saghen, beucken oft weven". Deze maatschappelijke schipbreukelingen worden dan een voor een besproken en tot verbetering aangemaand. Het gedicht wordt ingeleid en aangeprezen door twee vrienden: de eerste, die met mythologische geleerdheid pronkt, verbergt zich achter de zinspreuk *Gods wet „is net* [22]), de tweede is W. Claeszoon Schilder, met de zinspreuk *Den Tijt „Bevlijt,* die een sonnet aanbiedt.

De *Voorreden,* beginnende „Meest elcx Tucht-huys vint ghy hier beschreven", slaat eigenlijk op het tweede gedeelte van dit boekje, dat op het titelblad omschreven wordt als *Van meest elc Mensch Tucht-huys,* hetwelc gheleghen is in 's Menschen Handel, Neringh, en Arbeyt, daer hem elc van Joncx op in behoort te oeffenen, stichtich ende kluchtich om Lesen". Dit gedicht is uitvoeriger dan het eerste: in dezelfde dichtvorm bevat het 24 strofen van 11 regels. De grondgedachte is: ieder heeft, door Gods beschikking, in eigen nering een tuchtschool, waar hij zich aan geregeld en degelijk werk te wennen heeft. Men zal wel beweren dat ieder vrij is om te gaan „spanceren" of „op de Bier-banc te gaan sitten", maar er zijn twee Tucht-meesters die hem in bedwang houden: Eere en Schande. In een lange rij komen dan alle ambachten ten tonele: wevers, kleermakers, schoenmakers, tapisiers, schrijnwerkers, smeden enz., een aardige revue van alle toenmalige ambachten, waarbij ook de vakgenoten, de schoolmeesters, niet vergeten zijn: als ge uw best niet doet, zou men zeggen „tot uwer hinderen, De Meester heeft soo gaern Oorlof als de kinderen!" Ook op andere plaatsen toont zich de moraliserende schoolmeester niet onvatbaar voor „kluchtige" waarneming.

In de *Voor-reden* had hij gezegd:

> „Men sal hier oock niet hooren Crayen den Franschen Haen,
> Noch een wt-Heems gebruyc, d'welc den sin seer quelt
> En voor den simpelen valt swaer om te verstaen."

Toch wordt, naar Franse mode, zijn tweede gedicht ingeleid en besloten door een *Sonnet.* Aan het einde van dit gedeelte vinden we opnieuw een lofdicht, ondertekend L. P. Godt Leeft „Die 't Al Gheeft, waarachter zich wel een andere Goudse kunstgenoot zal verbergen.

Het aardigste deel van dit boekje is het *Tafelspel Van vier Personagien, Te weten:*

Goet Onder-wijs, een statich Man,
Onbedochte Ioncheyt, een fraay Ionghelinck
Onbedwonghen Lust, een Cierlicke Vrouwe,
Straffe Godts, een Enghel.

Wij mogen wel onderstellen dat dit stukje, „lanck 203 Regulen", door leden van de Goudsbloem ten tonele gebracht zal zijn, tot lering van de jeugd, wellicht in het Tuchthuis zelf, want bij een „tafel-spel" was niet veel décor vereist. Het uiterlijk van de allegorische figuren blijkt voldoende uit de spelerslijst; dat de Straffe

Godts een gesel en een „bant" meebracht, volgt uit de tekst. De gang van de handeling is als volgt:

Onbedochte Ioncheyt treedt vrolijk op: zijn „hert is ghenegen om vreucht te hanteren", liefst met „Venus Camenieren", maar *Goet Onderwijs* komt hem ernstig vermanend tegemoet. De lichtzinnige jongeling luistert niet naar zijn raad. „Adieu Meester Raet-sack!" „Wat heyt die Man oock al Muyse-nesten int Hooft!" Daar ziet hij een „fraey Vrouken", die hij aanspreekt. Hij vraagt hoe zij heet. „Onbedwonghen Lust ben ic gheheten", is het antwoord, en zij toont zich toeschietelijk. Na een liefdeverklaring zal zij al zijn zorgen verdrijven met een kanne Wijns „om te maken jolijt". Hoe heet deze wijn? vraagt de jongeling. „Sijn Naem is: Vergetelheyt van alle goet". Een tweede wijnsoort, waarmee zij hem toedrinkt, heet „Verblydinghe int quaet". Het duurt niet lang of de wijn stijgt hem in het hoofd, en hij zingt een lustig deuntje „op de wyse: „Wilhelmus van Nassouwen". Maar nauwelijks is het liedje geeindigd met de overmoedige woorden:

> „My dunct ic sou t'hans wel drie Man seven Armen af slaen
> Alhier ter baen, met felle treken!"

of een engel treedt hem in de weg:

> „Hola! Hola u quaet bedrijf en hoochmoedich spreken
> Sal ic u wreken!"

Op een vraag van Onbedochte Ioncheyt maakt hij zich bekend als *Straffe Godts,* geselt hem met een gesel, geheten „verscheyden Miserie" en bindt hem met een band, genaamd „langhe ghedue-richeyt." In zijn nood roept hij Onbedwonghen Lust te hulp, maar zij heeft daar geen zin in, „want ghy zijt daar, soo men siet, int hoeckgen daer de slagen vallen."

De afranseling is nog niet ten einde, als Goet Onderwijs tussenbeiden komt. De zondaar bekent nu schuld, en krijgt de raad, Gods straffen „verduldich te lijden" en hem om vergiffenis te smeken, opdat „dit lijden ter zalicheyt strecken moet."

Ten slotte richt Goet Onderwijs zich tot het publiek, met de woorden:

> Neemt danckelijc mijn Heeren, dat wy u hier hebben verclaert.
> Is hier yemant Jonc ghejaert, en onbedocht van sinnen,
> Die neme dit tot een Exempel, en wil ons jonste bekinnen,
> Tis gheschiet wt Minnen, en tot uwer eeringhe.

Bij dit afscheid sluit Onbedochte Ioncheyt zich aan. Hij laat dan de allegorische inkleding varen, zeggende:

> Maer Principael tot ons zelfs stichting en Leeringhe
> Dat wy sonder afkeeringhe mogen slissen ons Ouders tooren
> En haer goet Onderwijs navolghen, om niet te verstooren
> Afwendende ons Ooren van Onbedwonghen Lust nae 't betamen.

Kunstwaarde heeft dat Tafel-spel niet, maar het is, levendig geschreven, karakteristiek voor de toenmalige rederijkerssmaak. Wij zijn aan zulke ver doorgevoerde allegorie ontwend, maar onze vroeg-zeventiende-eeuwse voorouders waren er mee vertrouwd, en hebben stellig geboeid geluisterd, en de schrijver bewonderd.

Van het jaar 1614 dagtekent nog een zeldzaam boekje, door Schotel vermeld [23]), getiteld: *Nieuwejaer-spel, ghenaemt den Godtsaligen yver, by de oude camer der stadt Gouda op den jare 1614 verthoont ende gheageert door de na genomineerde personagien:* Ghemeen ambachtslieden, 't Varent volck, Godtsalighen ijver, Neringhe, Tot troost ende stichtelijcke vermaninghe der ghener, die sich bedroeven ende quellen in de sobere neringhe, segghende dat selvighe uyt het bestant voort te komen."

Gelijk reeds vermeld was de *Goudsbloem* in 1620 vertegenwoordigt op het luisterrijke feest dat te Mechelen gevierd werd. Daar kwamen de Goudse rederijkers voor den dag met elf refereinen en elf liedekens, „gedicht door Adries Crijnen Verveen, prins, Dirk Crijnen Verveen, hoofdman, Pieter Crijnen Verveen, vaandrig, J. Adriaansz Schoon, schildbewaarder, Ghoossen Cornelisz Bot, Lucaszoon Sas, Pieter Alihas Melchiorszoon, J. F. Stam en Jacob Verbrugghe [24]).

In het jaar 1626 had een opvoering plaats van een treurspel van *Jephta en zijne eenige Dochter.* Er wordt niet bij gemeld of dat spel eigen werk was van de Goudsbloem, maar dit lijkt mij onwaarschijnlijk. Eer zal bedoeld zijn een bekend stuk van Abraham de Koning, lid van de Brabantse kamer het *Wit Lavendel,* dat reeds in 1615 te Amsterdam in druk verschenen was, en dat o.a. door Vondel in een voorafgaand Sonnet geprezen was. Het is een interessant drama, boven het gewone rederijkerspeil uitstekend; de keuze pleit dus voor de goede smaak van de Goudse kunstbroeders.

Kops deelt op ditzelfde jaar mede, dat hun „vergund werd, om alle Zondagen, geduurende den aanstaanden winter, eenige stichtige comedien, ten voordeele van de armen, te speelen, mits beginnende

ten vier uuren naa de predikatie. Kort hier naa werd der Goudsche Jeugd verbooden, eenige blij- of treurspelen op Zondag te vertoonen. Dan haar werd toegestaan zulks, des donderdags naa den middag, te verrichten, doch zij had haer actie te voltrecken voor de clocke vier uuren geslaegen" [25]). Een dergelijk voorrecht verkreeg de andere kamer, *De Balsembloem,* nog in 1640, dus kort voor de samensmelting met De Goudsbloem. Kops [26]) vermeldt tenminste op dat jaar dat haar toegestaan werd, „ten voordeele der Armen, geduurende de St. Jacobs markt, openbaare spelen te vertoonen." Daarbij wordt ook gesproken van „een kaart uitzenden." Betekent dat misschien dat ook deze kamer een wedstrijd uitgeschreven heeft?

Er is met goedvinden van de Regering, ook een openbare vertoning gegeven „bij het sluiten van den eeuwigen Vreede" — dat zal wel de vrede van 1648 geweest zijn — waarvan een beschrijving „verdeeld in vier vertooningen", in 1785 nog aanwezig was onder de „oude papieren", die daarna verloren gegaan zijn [27]).

De laatste maal dat te Gouda een rederijkerswedstrijd gehouden werd, waarbij een „vraag" uitgeschreven werd, vermeldt Kops [28]) op 6 Augustus 1708. Dan is de glorietijd van de rederijkerij eigenlijk al voorbij, al bestaan de kamers nog voort. In de tijd toen Kops zijn werk samenstelde, gaf „de Kamer de Goudsbloem jaarlijks, op mei- en nieuwjaars-dag een gedicht uit" [29]). Van deze gedichten was in 1785 nog „een groot gedeelte voorhanden" [30]). Of die papieren mogelijk nog ergens schuilen?

In de achttiende eeuw heeft de Kamer een kwijnend bestaan geleid: „haar aenweezen is soms door 2 a 3, ja zelfs door één eenig Lid in stand gehouden" [31]).

De herleving in 1785, onder dezelfde naam, maar in wezen veeleer als een achttiende-eeuws geleerd Dichtgenootschap, valt buiten het bestek van deze bijdrage. Als levensteken verscheen in 1792 de reeds aangehaalde lijvige bundel *Mengelwerken,* opgedragen „Aen de stad Gouda, als de altijd getrouwe voedstermoeder der Kamer van Rhetorica, genaemd De Goudsbloemen." Voor de geest van de achttiende eeuw, die zo zeer van de oude rederijkersmentaliteit afwijkt, is deze bundel karakteristiek. Het optreden en de verdere lotgevallen van dat genootschap verdienen een nader onderzoek, maar dit moeten wij dus tot een volgende gelegenheid uitstellen.

C. G. N. DE VOOYS

Utrecht, Sept. 1941.

1) Zie *De Levensbode* V, blz. 467.
2) Hs. A No. 8, fol. 122. Vgl. mijn artikel: *Rederijkersspelen uit het archief van „Trou moet Blijcken"* (Tijdschr. v. Ned. taal- en Letterk. XLVII, blz. 173), waar men de optredende personen in dit spel vermeld vindt.
3) Wij raadpleegden het exemplaar dat in de Bibliotheek van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden berust. Ook de Nationale Bibliotheek in Den Haag bezit er een.
4) Uitgegeven in de *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* te Leyden, deel II.
5) a.w. blz. 292—293.
6) a.w. blz. 307.
7) In de bovengenoemde rede van Vatebender wordt, uit een resolutie van 1642, de naam van een derde Kamer, *De Distelbloem,* vermeld. De gissing van deze redenaar, dat dit wellicht een voorlopige naam voor de verenigde Kamers zou zijn, lijkt mij niet onwaarschijnlijk.
8) Afgedrukt in de *Mengelwerken der Kamer van Rhetorica, genaemd De Goudsbloemen* (Te Gouda by W. Verblaauw, 1792), die aan het einde van dit opstel nog ter sprake zullen komen.
9) Kops, a.w. 307.
10) Kops, a.w. blz. 308.
11) Tweede druk (Rotterdam 1871), deel II, blz. 10 vlg.
12) Zie J. te Winkel: *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde,* 2de druk III, blz. 187.
13) a.w. II, blz. 10—13, waar men nog meer biezonderheden vindt.
14) Vierde referein onder de zinspreuk: Wy beminnen konst.
15) Vijfde referein, van Laurens Zyvertsz.
16) Achtste referein, onder de zinspreuk: Na lijden verblijden.
17) Negende referein, onder de zinspreuk: Na Reghen Sonneschijn.
18) Elfde referein, van Cornelis Luenissen.
19) Dertiende referein, van Laurens Zyvertsz.
20) o.a. in het 3de, 12de en 14de referein.
21) J. te Winkel, a.w. III, blz. 313. Nadere biezonderheden worden daar niet vermeld. Het zeldzame boekje werd gedrukt Tot Rotterdam, By Gillis Pietersz. Opt Stygher in den Enghel.
22) In de slotregel wordt de naam genoemd, die wel de gewone geweest zal zijn: M(eester) Jan Van de Vennip. Op het titelblad staat Ian I. De Vennip.
23) a.w. II, blz. 14. „Ghedruckt ter Goude". Als kleine proeve drukt Schotel een klacht af over de schade, door de oorlog veroorzaakt. Dit boekje heb ik niet kunnen raadplegen.
24) a.w. II, blz. 254. Over dit feest: Hoofdstuk IV, blz. 42 vlg.
25) Kops, a.w. blz. 304—305.
26) ibidem, blz. 308.
27) Volgens een mededeling in de rede van de Rector, afgedrukt in de bovengenoemde *Mengelwerken,* blz. 12.
28) a.w. blz. 311.
29) a.w. blz. 315.
30) Volgens bovengenoemde *Mengelwerken,* blz. 15.
31) *Mengelwerken,* blz. 15.